

УДК 631.11

Щурик М.В., д.е.н., професор[©]*Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького***ЗБАЛАНСОВАНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПОКРАЩЕННЯ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ:
МАКРОРЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ**

Досліджується організація природокористування в областях Карпатського макрорегіону. Аналізується нинішній стан природних ресурсів. Приведено перелік найважливіших чинників, які призвели до порушення збалансованості природно-ресурсного потенціалу. Пропонуються нові засади до організації процесу відтворення природних ресурсів досліджуваної території. Запропоновано механізм досягнення збалансованості в природокористуванні.

Ключові слова: ресурси, збалансованість, екологія, відтворення, збереження, охорона, фінансування.

Постановка проблеми. Домінування економічних законів над законами онтології призвело до порушення збалансованості природних ресурсів. Саме цим пояснюється деструктивність змін клімату, надмірне вирубування лісів, зниження водонаповнюваності водних ресурсів, значне послаблення регенеративних властивостей флориністики й фауністики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кризові явища, що все частіше проявляються в суспільному відтворювальному процесі нині є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. При цьому напрямки вивчення вирізняються надзвичайною різноманітністю і різноплановістю. В їх переліку важливе місце належить дослідженню криз, які все частіше проявляються в процесах, пов'язаних з відтворенням природних ресурсів та всього довкілля, загостренням соціальних проблем тощо. Часто причиною криз, на думку багатьох науковців, є домінування економічних інтересів над екологічними, соціальними, лейтмотивом яких є забезпечення постійного економічного зростання. По цьому поводу відомий учений Г. Дейлі зазначає, що ми вступили в еру, коли зростання збільшує екологічні та соціальні витрати швидше, ніж воно збільшує блага виробництва [1, с.180]. Тут же ним зазначається, що розробляти національну політику максимізації ВВП просто нерозумно. Це практично рівнозначно збільшенню до максимуму виснаження й забруднення [1, с.15]. Таким чином, неузгодженість (незбалансованість) між економічною складовою та можливостями залучення для цих потреб природно-ресурсного потенціалу, є однією з причин, яка призводить до порушення балансу природи, погіршення її асимілятивних і регенеративних властивостей. Якщо раніше природа справлялася з негативними наслідками господарської діяльності людини, то сьогодні їй це не по силах [2, с.6]. Саме тому окремі вчені піддають

грунтовній критиці економічні моделі, що покладені нині в основу розвитку суспільства. Зокрема, В. Мунтіян досліджуючи теоретичні основи економічних моделей доводить, що сучасна економічна наука не здатна вирішувати назрілі глобальні проблеми, оскільки займається дослідженням виробництва й розподілу матеріальних благ і не цікавиться проблемами природокористування [3, с.37]. Досягнення збалансованості в суспільстві, включаючи природно-ресурсний потенціал, на його думку, потребує зміни суспільно – економічного укладу. Якщо людство не справляється з проблемами, що загрожують цивілізації, то капіталістичний (тобто антагоністичний) лад слід замінити на соціалістичний [3, с.411]. Таким чином, досягнення збалансованості, на переконання вченого, можна досягнути завдяки.

Слід зазначити, що досягнення стану збалансованості економіки, екології та соціальних стандартів життя людини тісно корелює із засадами Концепції сталого розвитку, яка вперше була проголошена у Доповіді комісії “Наше спільне майбутнє”, що була представлена на 42-гу сесію ООН (1987 р.). Сталий розвиток визначає поліпшення якості життя населення в межах можливостей екосистеми і є вищою ознакою (станом) після теорії економічного зростання [4, с.5]. Подібне тлумачення сталого розвитку (читай збалансованого) знаходимо у працях І.В. Недина та Е.І. Сухіна. Сталий розвиток – це створення соціально-орієнтованої економіки, що спирається на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища і не загрожує добробуту прийдешніх поколінь [5, с. 18]. З наведеного тлумачення сталості чітко простежується, що сталий (збалансований) розвиток передбачає органічну єдність розв’язання триєдиного завдання поліпшення екології, вирішення соціальних та економічних завдань. Особлива увага при цьому відводиться збалансованому природокористуванню, яке нині, особливо в макрорегіональному розрізі не є достатньо дослідженим.

Постановка завдання. Дослідити основні причини, які призвели до порушення природного балансу природних ресурсів у Карпатському макрорегіоні. Запропонувати механізм досягнення збалансованості, як передумови збереження, покращення та охорони природно-ресурсного потенціалу.

Результати дослідження. Антропогенне та техногенне навантаження на природні ресурси, все довкілля стало однією з причин порушення їх збалансованості. Дисбаланс природно-ресурсного потенціалу, спричинений, насамперед, надмірним зростанням матеріальних потреб соціуму, залучаючи при цьому в господарський оборот надмірну частину природних ресурсів. Відсутність збалансованості природно-ресурсного потенціалу негативно впливає на перспективу економічного зростання та можливості розв’язання соціальних проблем.

Найголовнішою причиною порушення збалансованості природних ресурсів є недотримання, а в окремих випадках свідоме ігнорування соціальних вимог законів онтології.

Дослідження збалансованого природокористування, на нашу думку, слід здійснювати у взаємозв'язку з розвитком економічної та соціальної сфери. Такий механізм дослідження дасть можливість досягнути конкретних результатів очікуваної збалансованості природних ресурсів та забезпечити належне виконання заходів по їх збереженню, покращенню та охороні. Крім цього збалансоване природокористування слід розглядати в контексті теоретичних і методологічних засад Концепції сталого розвитку, оскільки в основу цього документа покладено збалансоване розв'язання екологічних, соціальних, економічних завдань без залучення додаткових природних ресурсів. Поняття “сталий” не корелює з “розвитком”. Саме тому доцільним є запровадження в наукову термінологію замість дефініції “сталий розвиток” – “збалансований”. Збалансоване означає, що одночасно успішно вирішуються екологічні, економічні і соціальні завдання соціуму, не порушуючи при цьому баланс природних ресурсів, сформований Світовим Розумом. Цілком зрозуміло, що збалансованість, зокрема в економіці, соціальній сфері, яка досягнута за рахунок залучення в оборот додаткових ресурсів природи не слід вважати благом. Такий напрям досягнення збалансованості може призвести до виснаження та знищення значної частини природно-ресурсного потенціалу, погіршення екології, втрати регенеративних властивостей земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, лісгосподарських земель, водних ресурсів, засміченості атмосфери тощо. Крім того досягнення збалансованості економіки і соціальної сфери за рахунок виснажливого використання природно-ресурсного потенціалу призводить, як правило, до втрати, зменшення регенеративних властивостей флориністики та фауністики. Саме такі засади до вирішення економічних і соціальних проблем домінують нині в Україні.

Збалансоване природокористування, як передумова збереження, покращення та охорони природних ресурсів найбільш доцільно досліджувати в розрізі окремих регіонів. Зазначене пояснюється тим, що в Україні природодоресурсний потенціал не є однаковим за обсягом, складом та якістю. В одних регіонах він надмірно знищений, забруднений і засмічений, у інших - краще зберігся та має значно кращі регенеративні властивості. На особливу увагу при цьому заслуговує Карпатський макрорегіон, який, на відміну від інших є значно багатшим на природні ресурси. Своєрідністю вирізняється також флориністика та фауністика, природно-кліматичні умови, рельєф тощо.

Карпатський макрорегіон, на відміну від інших областей України приєднаний до складу Радянської України в період 1939 – 1944 рр. До цього часу він знаходився під поневоленням країн Західної Європи. В той же час інша частина регіонів України знаходилася в складі Радянського Союзу. Підпорядкованість України різним країнам привела до формування адекватного механізму використання, збереження, поліпшення та охорони природно-ресурсного потенціалу, менталітету населення тощо. Особливістю відтворення в той час була надмірна експлуатація природно - ресурсного потенціалу країнами – поневолювачами.

Після приєднання західних областей до складу Радянської України використання природних ресурсів набуло більш жорстоких методів і форм. Проголошення досліджуваного регіону індустріальним спричинило до найбільш масового вирубування карпатських лісів, надмірної експлуатації водних ресурсів, вторгнення цивілізації в раніше не задіяні території, зникнення багатьох різновидів флориністики і фауністики. На території досліджуваних областей було започатковано широкомасштабне будівництво підприємств промисловості, хімічних заводів і шкідливих виробництв, об'єктів військово – промислового комплексу тощо. Зрозуміло, що функціонування нових підприємств вимагало значно більшого залучення в господарський обіг природних ресурсів. Крім цього для досліджуваного періоду характерними стали масова розробка й експлуатація багатьох видів корисних копалин: нафти, газу, вугілля, інших рудних матеріалів, які споживались на місці, а також масово вивозились за межі макрорегіону. Тодішньою владою всіляко заохочувалось постійне нарощування обсягів видобутку корисних копалин, заготівля ділової лісо деревини, залучення для потреб промисловості, будівництва, інших галузей і сфер економіки водних ресурсів тощо.

Особливої шкоди природно-ресурсному потенціалу завдавала меліорація перезвожених сільськогосподарських земель, у результаті чого було порушено водний баланс, погіршилось водопостачання, втрачено значну частину водоресурсних джерел.

Надмірно знищено було також Карпатські ліси. Саме цим пояснюється швидкопрогресуюче зростання незаліснених лісогосподарських земель. Завдяки запровадження зазначеної економічної моделі до організації використання природних ресурсів було завдано непоправної шкоди природно-ресурсному потенціалу, що спричинило порушення його збалансованості.

Проголошення незалежності України не забезпечило кращої організації використання, збереження, поліпшення та охорони ресурсів природи, покращення екології, розв'язання економічних і соціальних завдань. Більше того, послаблення контролю держави та місцевих органів влади за використанням природних ресурсів, спроба запровадження недосконалої моделі їх приватизації значно погіршило виконання вимог досягнення збалансованості. В цей час спостерігається масове вивезення лісодеревини з використанням витончених тінювих схем за межі макрорегіону та України, різке зниження дебету водних ресурсів та втрата водо наповнюваності. Слід зазначити, що нестача води постійно зростає й набуває небезпечного, безповоротного й загрозливого характеру для мешканців не лише великих міст, а й багатьох сільських населених пунктів чого раніше не спостерігалось.

Нинішній дисбаланс природних ресурсів слід оцінювати через призму умовного ланцюга. Йдеться про те, що знищення лісової деревини, забруднення водоресурсних джерел, інших складових доквілля призвели до депресивності, а в багатьох випадках – втрат регенеративних властивостей флориністики і фауністики, обміління, а то й пересихання значної частини малих і середніх рік, струмків, озер, природних ставків тощо. З кожним роком зменшуються також

запаси рибних ресурсів, що спричинено неправомірними вчинками окремих груп населення, забрудненням та засміченням водоресурсних джерел.

Складність полягає в тому, що лейтмотивом використання природних ресурсів продовжують залишатися надмірні економічні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності, провладних чиновників, які продовжують знищувати природні ресурси, залучаючи при цьому все більшу їх частину в економічний оборот. Така організація використання природокористування розцінюватись чиновниками як успіх розвитку, благо. Дотримання вимог законів онтології при цьому часто залишається поза увагою. Економічне зростання, що супроводжується виснаженням природних ресурсів, забрудненням довкіллям, погіршенням складових якості життя загострює проблему збереження цивілізації, виживання людства. Саме тому на конференції ООН (1992 р.) з проблем довкілля та розвитку, яка ухвалила багато важливих документів, і серед них – “Порядок денний на XXI століття” було проголошено нову концепцію сталого розвитку, що передбачає врахування економічних, екологічних та соціальних проблем людства, тобто концепцію сталого розвитку [6, с.85,86]. Зазначене ще раз підтверджує, що досягнення збалансованого природокористування потребує запровадження в нашій державі практичних заходів по імplementації концепції сталого розвитку.

Існуючий нині дисбаланс використання та охорони природних ресурсів потребує узгодженості між економічними, екологічними та соціальними компонентами відтворювального процесу. Це означає, що збалансоване природокористування об'єктивно можна забезпечити при належному вирішенні проблем економіки, соціальної сфери не завдаючи при цьому шкоди природно-ресурсному потенціалу. Баланс має органічно синтезувати одночасний збалансований розвиток і економіки, і екології, і соціальної сфери в процесі організації відтворення природних ресурсів. Досягнення збалансованості потребує генезису зусиль, бажання, а також усвідомлення адекватними владними інститутами, всіма громадянами потреби організувати суспільний відтворювальний процес на якісно нових засадах. Означене потребує радикальних змін, частина з яких має політичний підтекст. Йдеться про те, що капіталістична система, ринкові відносини, які часто фетишизуються як визначальні, проривні не можуть справитись з проблемами збалансованого розвитку, що спричиняє до загострення економічних, екологічних та соціальних проблем людства, загрожує його дальнішому існуванню. По цьому поводу В. Мунтіян наголошує, що людство не справиться з проблемами, що загрожують цивілізації, “якщо капіталістичний (тобто антагоністичний) лад не замінити на соціалістичний” [5, с.411]. Порушення балансу природних ресурсів має місце не лише в Україні, а й в інших країнах світової спільноти. Ця проблема глобального, планетарного масштабу. Витоки її генезису стосуються, насамперед, високорозвинутих країн, більшість з яких забезпечила власне економічне зростання порушуючи закони онтології.

Вирішення завдання збалансованого природокористування, на наше переконання, потребує проведення спеціальних наукових досліджень, суцільної

інвентаризації природних ресурсів. Без таких заходів досягнути втрачену збалансованість у природокористуванні неможливо. Інвентаризація слугуватиме своєрідною діагностикою стану збереження природно-ресурсного потенціалу, а також його придатності до використання. Дослідження переконують, що нині в Україні, особливо в регіонах не має цілісної об'єктивної, інформації, яка стосується стану ресурсів лісу, води, сільськогосподарських земель, ступеня забрудненості та засміченості атмосфери, збереження та можливості популяції флориністики та фауністики тощо. Не запроваджено також постійного моніторингу стану та руху природних ресурсів по користувачах і власникам, окремих населених пунктах тощо. Зважаючи на це, проведення інвентаризації природних ресурсів є нині одним з найбільш важливих завдань. Тим більше, що негативний вплив на довкілля з кожним роком посилюється, про що переконливо засвідчує офіційна статистика (табл.1).

Таблиця 1

**Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря в областях
Карпатського макрорегіону [7, с.136]**

(тис. т)

	2000	2005	2009	2010	2010 у % до 2000
Закарпатська	40,7	65,9	87,6	87,1	2,140
Івано-Франківська	184,8	252,2	271,8	224,9	1,217
Львівська	192,9	187,6	253,4	246,3	1,277
Чернівецька	35,1	33,6	43,0	44,6	1,271
Разом по макрорегіону	483,5	539,3	655,8	602,9	1,247

Розбалансованість природокористування спричиняється також збільшенням навантаження відходів на один квадратний кілометр (табл. 2).

Таблиця 2

**Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря в розрахунку на
один квадратний кілометр [7, с.137]**

(т)

	2000	2005	2009	2010	2010 у % до 2000
Закарпатська	3,2	5,1	6,8	6,8	2,125
Івано-Франківська	13,3	18,1	19,6	16,2	1,218
Львівська	8,8	8,6	11,6	11,3	1,284
Чернівецька	4,3	4,1	5,3	5,5	1,279

Результати інвентаризації слід покласти в основу розробки програм оздоровчих заходів з метою відновлення збалансованості природно-ресурсного потенціалу.

Програма має містити цілісний механізм організації заходів по відновленню ресурсів природи, реанімацію втраченої збалансованості на мікро-, мезо- та макрорівнях. Реалізація зазначеного потребує застосування індивідуального підходу до кожного виду природних ресурсів у розрізі населених пунктів, районів, регіонів, окремих територій та в цілому по країні. Зрозуміло, що запровадження пропонованих заходів не може бути разовою популістською акцією та вимагатиме тривалого часу.

Програма має враховувати також те, що мотивація соціуму до використання та охорони природних ресурсів не змінилася. Ми повністю поділяємо думку тих вчених, якими доводиться, що відновлення стану збалансованості природних ресурсів, призупинення їх руйнації потребує зміни самої людини. Збалансований розвиток з навколишнім середовищем стане можливим за умови, коли функція Розуму буде домінувати над матеріальним, споживацьким ставленням до природно – ресурсного потенціалу. Перспектива людства багато в чому визначається відповідно до законів природи, на які людина хоча і не впливає, але їх треба вивчити, щоб знати як влаштувати свою життєдіяльність, не йти всупереч вимогам природи [8, с. 24]. Таким чином, саме людина своїм відношенням до природно-ресурсного потенціалу призвела до розбалансованості природи. Саме тому вона покликана відновити порушений у природі баланс.

Формування якісно нової моделі взаємовідносин людина – природа, на наше глибоке переконання, є аксіомою без усвідомлення якої відновити баланс природно-ресурсного потенціалу неможливо. Зрозуміло, що таке завдання не лише надзвичайно важливе, а й надмірно складне для виконання. Йдеться про перебудову в планетарному масштабі свідомості людини, запровадження в практику вчення про ноосферу, що започатковане відомим вітчизняним ученим В. Вернадським. Саме сфера розуму здатна подолати існуючий нині хаос у процесах пов'язаних з використанням, збереженням, покращенням та охороною природних ресурсів, порушення збалансованості в природі.

Висновки. Ігнорування вимогами законів онтології спричинило до порушення збалансованості природно-ресурсного потенціалу. Найбільш суттєво воно проявляється в погіршенні екології, надмірному залученню в сферу виробництва ресурсів лісу, води, сільськогосподарських угідь, зниженні регенеративних властивостей флориністики та фауністики тощо. Складність полягає в тому, що з динамікою суспільного розвитку спостерігається зростання розбалансованості не лише природно-ресурсного потенціалу, а й соціально-економічній сфері. Йдеться про те, що розбалансованість в природі тісно корелює з економічними та соціальними процесами. Подолання кризових явищ в планетарному масштабі слугує Концепція сталого розвитку, прийнята Конференцією ООН у 1992 р. в Ріо – де – Жанейро. Зазначений документ слід вважати програмою запровадження спільних зусиль людства в напрямку

досягнення збалансованості екологічних, соціальних та економічних завдань у межах кожної країни, регіону, населеного пункту тощо. Разом з тим, як засвідчують результати дослідження засади Концепції сталого (збалансованого) розвитку не можуть бути реалізовані, оскільки стартові умови, рівень розвитку економіки, соціальної сфери, стан природно-ресурсного потенціалу для більшості країн не є однаковим. Крім того атрофованими продовжують залишатися людські цінності світосприйняття. Нині найбільш цінними для абсолютної більшості населення продовжують залишатися гроші, надмірні споживацькі інтереси до природно-ресурсного потенціалу. Природні ресурси, як і 30 років тому продовжують засмічуватись, забруднюватись та часто неогрунтовано залучатись для потреб виробництва. Цілком зрозуміло, що такі засади ставлення до природно-ресурсного потенціалу спричиняють до його дальнішої розбалансованості, виснаженості, знищення тощо.

Досягнення збалансованості природокористування потребує запровадження ряду цільових, адресних заходів. Насамперед, це стосується проведення інвентаризації природно - ресурсного потенціалу. Отримана інформація слугуватиме основою прийняття рішень оздоровлення природних ресурсів, вилучення або залучення їх для потреб виробництва, досягнення збалансованості. Йдеться про розробку програми регенерації природно-ресурсного потенціалу.

Важливим кроком на шляху забезпечення збалансованості природокористування є формування нового світосприйняття природи людиною. Йдеться про те, що соціум повинен будувати свої взаємовідносини до природи на засадах паритетності, зважаючи на те, що її ресурси є живим організмом, який потребує адекватного ставлення до них. Це аксіома, без усвідомлення якої забезпечити збалансоване природокористування неможливо.

Література

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. - К., Інтелсфера, 2002. - С.180.
2. Корнійчук Л. Сталий розвиток і глобальна місія України/ Л.Корнійчук, В.Шевчук// Економіка України.- 2009.-№4.- С. 4-13.
3. Мунтиян В. Информационная парадигма. Монография. - К., 2006, С.37, 411.
4. Дацій О.І. Забезпечення продовольчої безпеки в контексті європейської інтеграції України / О. Дацій // Агросвіт.-2008.-№18.- С.5.
5. Актуальные проблемы устойчивого развития / Под общ. ред. И.В. Недина и Е.И. Сухина.- К.: Знання, 2003.- С.18.
6. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток / Л.Корнійчук// Економіка України.- 2008.- №4.- С.82-90.
7. Довкілля Івано-Франківської області у 2010 році / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Відп. за вип. Л.Зброй. - Івано-Франківськ, 2011. - С.136.
8. Панасюк Б.Я. Природні процеси і людство / Б. Панасюк// Економіка АПК.- 2009.-№7.- С.24-34.

Summary
Schuryk M.

Ivano-Frankivsk university of law named after kind Danylo Halitskiy

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS REPRECUTION OF SAVINGS,
IMPROVEMENT AND DEFENCING OF NATURAL RESOURCES
MACROREGIONAL REVIEW**

It is researched the modern situation of the natural resources of the Carpathian macroregion. The article reveals the mechanism and the most impotent preconditions of the model implementation for stable development in the agrarian sector. The author proposes the new quality model of operating the process of the natural resources reproducing. New preconditions for the agrarian sector transition into the model of steady development was suggested by the author for the Carpathian macroregion.

Рецензент – д.е.н., проф. Музика П.М.